

UDK 92 : 949.713 : 16/19
Stručni članak
Primljeno: 21. IX. 1992.

Uz 80. obljetnicu života dr. Miroslave Despot i gotovo pet desetljeća objelodanivanja radova

MLADEN ŠVAB

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, Republika Hrvatska

Emeritirana znanstvena savjetnica Instituta za suvremenu povijest navršava ove godine 80 godina svoga nadasve plodnog života. Miroslava Despot bila je članom Instituta od 1. ožujka 1963. do odlaska u mirovinu 30. lipnja 1973,¹ a 1965. bila je rukovodilac institutskog centra za naučnu dokumentaciju. Riječ je o povjesničarki manufakture, početaka industrijalizacije i građanskog društva, napose nekih njegovih istaknutih predstavnika, o kulturnoj povjesničarki, bibliografu, egđotičaru, muzeologu ili, jednostavnije, o povjesničarki gospodarstva i kulture Banske Hrvatske i Slavonije, Gorskog Kotara, Rijeke, Istre i Hrvatskog primorja u širokom i potpunom smislu Matasovićeve usmjerenja, koja je pokrivala kronološki raspon od XVII. do početka XX. stoljeća. Njezin opus obuhvaća 600 jedinica. Kako u ovoj prilici njihov popis nije bilo moguće tiskati, bit će to urađeno u sklopu Izborna iz djela Miroslave Despot, koji će, uvjeren sam, uskoro ugledati svjetlo dana. Dakako, u ovom prigodnom prilogu neće biti moguće upozoriti na sve njezine radove, ali najvažniji neće biti mimoideni.

Miroslava Despot rođena je 25. rujna 1912. u Varaždinu u imućnoj obitelji industrijalca Blissa, pa je osnovno obrazovanje stekla 1919.—1922. u obiteljskoj kući. Odatle sežu i počeci izvrsnog vladanja njemačkim, francuskim, talijanskim i engleskim jezikom. Licej (gimnaziju) je polazila 1923.—1931. u Zagrebu, a studij povijesti 1945.—1949. na Filozofskom fakultetu gdje je stekla i doktorat tezom *Osredak, njegov postanak i razvoj u sklopu općeg ekonomskog i političkog razvoja Hrvatske u XIX. st. Prilog ekonomskoj historiji Hrvatske u XIX. stoljeću*, koju je obranila 13. svibnja 1957. pred komisijom što su je sačinjavali G. Novak, V. Bogdanov, M. Mirković, M. Brandt i D. Sabolović. Izbor teme o razvoju staklarske proizvodnje nije bio slučajan. Prvi njezin rad — potpisan inicijalima — *Čarobno organsko staklo*, Znanje i radost, enciklopedijski

¹ V. Oštrić, Istraživanja radničkog pokreta i drugih povijesnih tema XIX i početka XX stoljeća (do 1918.) ČSP 1982., br. 1, 62.

zbornik, 2, Zagreb 1943., 431—432, pokazuje kontinuitet njezina zanimanja za tematiku kojoj se vraćala u nizu radova i poslije 1957. Bila je i stalnom suradnicom časopisa *Staklo, porculan, keramika (nemetali)* s priložima iz povijesti hrvatskih staklana. Godine 1949. završila je tečaj paleografije u Historijskom institutu zagrebačke Akademije znanosti i umjetnosti, a 1958. i arhivski tečaj na Stage international des Archives u Parizu. Od 1950. radi kao kustos u Muzeju narodnog oslobođenja u Zagrebu; 1953. prelazi u Muzej za umjetnost i obrt; 1957. postaje naučni suradnik, a u ožujku 1963. prelazi u Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (danas Institut za suvremenu povijest) u Sekciju za period 1850.—1914. Kako je već spomenuto, god. 1965. bila je u IHRPH rukovodilac centra za naučnu dokumentaciju, 1973. umirovljena je na položaju znanstvenog savjetnika. U razdoblju 1957.—1967. predavala je ekonomsku i kulturnu povijest novog vijeka u sklopu studija geografije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Suraduje u izradbi više enciklopedijskih edicija Leksikografskog zavoda, kao što su Pomorska enciklopedija I. i II. izdanje, Enciklopedija Jugoslavije I. i II. izdanje, Enciklopedija likovnih umjetnosti i Hrvatski biografski leksikon. Suradnica je RTV Zagreb — TV kalendar i neke druge emisije. Kao izvrstan poznavalac naše periodike za Arhiv iz Jeruzalema ekscerptirala je endehaške novine o zločinima počinjenim kod nas nad Židovima za vrijeme drugoga svjetskog rata.

Svoje istraživačke radove temelji na periodici kao polaznoj točki te na uglavnom neobjelodanim arhivskim izvorima — sama je objavila zbirku izvora Privreda Hrvatske XVII.—XIX. st. Izbor građe. Zagreb 1957. — koji su vrlo solidan temelj za daljnja istraživanja. Rezultate istraživanja publicirala je u mnogim domaćim i stranim znanstvenim i stručnim časopisima, zbornicima i listovima. Među radovima koji se bave istraživanjem manufakture u građanskoj Hrvatskoj do 1850. ističu se: Pokušaji manufakture u građanskoj Hrvatskoj u 18. st., Zagreb 1962.; Über die Entwicklung der Manufakturen in Zivil-Kroatien, *Österreichische Osthefte* 1967., br. 5, 379—386; Über die Entstehung und Entwicklung der Manufakturen in Kroatien bis zum Jahre 1848., *Studia historiae oeconomiae* (Poznan) 1969., br. 4, 141—156; Ekonomsko-historijski razvoj Slavonije unutar njenog manufakturnog i industrijsko proizvodnog procesa u XVIII i XIX st. u: I znanstveni sabor Slavonije i Baranje, Osijek 1970., 245—282; Zagreb i njegove manufakture u stoljetnom razvoju od 1750—1850, *Kaj* 1972., br. 6, 43—56. Niz radova posvećen je razvoju staklana, od disertacije koja je u dijelovima objelodanjena u zborniku Muzeja primenjene umjetnosti u Beogradu (1956., 1958.) do sintetskog prikaza njihova razvoja, Die Glasproduktion in Kroatien im 18. und 19. Jahrhundert, *Alte und moderne Kunst* 1959., br. 10, 20—23. Od više radova vezanih neposredno uz Maksimilijana Vrhovca ili njegov dnevnik posebnu vrijednost imaju: Kulturno-historijski značaj »Diariuma« Maksimilijana Vrhovca, *Bulletin JAZU* 1956., br. 1, 89—91; Hrvatska početkom XIX st. (Prema neobjelodanjenom »Diariumu« Maksimilijana Vrhovca), *Bulletin JAZU* 1963., br. 3, 103—116; Maksimilijan Vrhovac, *Naše teme* 1972., br. 7—8, 1136—1148.

Kronološki proširuje svoj interes od preteče Ilirskog pokreta Maksimilijana Vrhovca na gospodarsku djelatnost za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda — Ilirskog pokreta i njegovih najistaknutijih predstavnika. Od priloga iz ove grupe valja istaknuti: Zalaganje Ljudevita Vukotinića u Hrvatskoj za napredak privrede u vrijeme »Ilirizma«, *Historijski pregled* 1957., br. 2, 151—152; Gospodarske i trgovačke prilike u Hrvatskoj u vrijeme Ilirizma. U povodu 200-godišnjice rođenja Janka Draškovića (1770—1856), Predavanja Povijesnog muzeja Hrvatske 21, Zagreb 1970., i Franjo Ferdinand Šporer zagovornik gospodarskog napretka Hrvatske u vrijeme Ilirizma, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 1973., br. 3, 241—258. Njezinu pažnju zaokupljala su i društva vezana uz problematiku koju je istraživala: Uz 115-godišnjicu »Društva za povestnicu jugoslavensku« preteče Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *Bulletin JAZU* 1965., br. 1—3, 1—10; Statut Društva čovječnosti iz 1830. godine. Prilog prošlosti zdravstva u Varaždinu početkom XIX stoljeća, *Liječnički vjesnik* 1966., br. 4, 414—416; Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća, *Senjski zbornik* 1965., br. 1, 225—231; Osvrt na rad zagrebačke Trgovačke komore i Gospodarskog društva u Zagrebu u vrijeme Bachova apsolutizma, Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske, Zagreb 1967., 27—69. Među radovima s isključivo gospodarskom tematikom ističu se: Časopis »Sidro« o zagrebačkoj privredi »prednagodbenačkog« razdoblja, *Iz starog i novog Zagreba* 1957., br. 1, 219—228; Osvrt na štampanu građu i literaturu o gospodarskoj povijesti Hrvatske od 1850. do 1918. (Prilog gospodarskoj povijesti iz fondova zagrebačkih biblioteka), Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske, Zagreb 1967., 269—389; Prilog proučavanju trgovine Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom 1873—1880, *Prilozi Instituta za istoriju* u Sarajevu 1975—1976, br. 11—12, 237—244, i Industrija i trgovina građanske Hrvatske 1873—1880, Zagreb 1979., s podnaslovom koji obilježava odnos autorice prema vlastitim dostignućima: Prilog gospodarskoj povijesti Hrvatske za banovanja Ivana Mažuranića, iako je to djelo sa svim obilježjima sintetskog prikaza razmatranog razdoblja.² Iz grupe radova u kojima opisuje ulogu Židova u gospodarsko-kulturnom životu druge polovice XIX. st. u Hrvatskoj i njihov položaj valja istaknuti: Abraham a Santa Clara u hrvatskoj preradi Stjepana Škvorca Barnabite, *Tkalčićev zbornik* 1, Zagreb 1955., 185—199; Zagrebački knjižar Lavoslav Hartman (1813—1881), *Jevrejski almanah* 1955—56, 71—85; Protužidovski izgedi u Zagorju i Zagrebu godine 1883., *Jevrejski almanah* 1957—58, 75—85; Nekoliko podataka o akciji slagara Huga Gerbersa u Zagrebu godine 1877, *Putovi revolucije* 1963., br. 1—2, 391—401. Polazeći od gospodarske povijesti, vrlo je često pisala o pojedinim epizodama iz radničkog pokreta. Među takvim priložima valja istaknuti: Nekoliko dokumenata o štrajkovima stolarskih radnika u tvornici Bothe i Ehrman 1900. i 1902. u Zagrebu, *Putovi revolucije* 1967., br. 9, 197—233; Počeci radničkog pokreta i političke prilike u Hrvatskoj u doba Pariske komune, *Pariska komuna 1871—1971*, 2, Beograd 1971., 965—983, 989—1016; O štrajkovi-

² V. prikaze toga djela Mire Kolar-Dimitrijević u *ČSP* 1980. br. 3, 166—169, i D. Pavličevića, *Historijski zbornik* 1980.—1981., 393—395.

ma labinskih rudara do prvog svjetskog rata, Labinska republika 1921 godine, Zbornik radova, Rijeka 1972., 57—80. Veći broj radova vezan je uz Hrvatsko primorje, Rijeku, Gorski kotar i Istru. Među njima se ističu: Strani pisci o Rijeci i Hrvatskom primorju u 18. i 19. stoljeću. Bio-bibliografski prilog, *Riječka revija* 1954., br. 1—2, 37—44; Historijat trgovačkih putova između Rijeke i zaleda u XVIII i XIX st., Rijeka zbornik, Zagreb 1953., 123—132; Tvornica duhana u Senju, njen postanak, razvoj i prestanak rada (1894—1945). Prilog privrednoj povijesti Hrvatskog primorja, *Senjski zbornik* 1975., br. 6, 407—420; Razvojni put privrede u Istri od sredine 19. stoljeća do početka 20. stoljeća, *Pazinski memorijal* 1975., br. 5, 93—135. Od bibliografskih radova valja spomenuti: Literatura o djelu Pavla Rittera Vitezovića, Katalog izložbe djela Pavla Vitezovića, Zagreb 1952., 38—46; Bibliografija, Minijatura u Jugoslaviji, Zagreb 1964., 315—349; Pokušaj bibliografije primorskih novina i časopisa 1843—1945, Rijeka zbornik, Zagreb 1953., 611—638; Bibliography of Yugoslav historical periodicals in the period 1945—1966, *Acta Iugoslaviae Historica* 1970., br. 1, 223—240; Pokušaj bibliografije radova Josipa Matasovića (1908—1955), Spomenica Josipa Matasovića (1982—1962), Zagreb 1972., 23—32. Osim što je objavila niz radova o uglavnom gospodarskim izložbama u Zagrebu ili naših proizvoda u Beču, Trstu i drugdje, postavila je nekoliko izložbi: 1964. u Muzeju grada Zagreba, O prvoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864; 1969. u Povijesnom muzeju Hrvatske s N. Stančićem, O počecima radničkog pokreta i industrije u Hrvatskoj; 1981. u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, Ilustrirane knjige XVII st.

Shvaćajući gospodarsku i napose kulturnu povijest u Matasovićevu smislu, s neuobičajenom širinom istraživačkog zanimanja, od gotovo svih aspekata gospodarstva, karikature, reklame do političke povijesti, povijesti industrije, umjetničkog obrta, životopisa pojedinaca, trgovine, obilježje rada Mirosłave Despot jest »pronalaženje izvornih dokumenata, njihovo odabiranje, sređivanje po materiji i po vremenu i njihovo međusobno povezivanje«,³ a treba dodati i promatranje, na temelju poznavanja strane literature, u kontekstu europskih i svjetskih prilika razmatranog razdoblja. Član je Povijesnog društva Hrvatske od 1949., Naučnog društva za povijest farmacije od 1967. Bila je član redakcija *Historijskog pregleda* do 1964., *Putova revolucije* 1963.—1967., *Časopisa za suvremenu povijest* 1969.—1974. Sudjelovala je s priopćenjima na domaćim i stranim kongresima povjesničara: Beograd 1954., Zagreb 1958., Sarajevo 1965., Bruxelles Journées de verre 1965., Lenjingrad Internacionalni kongres za ekonomsku povijest 1970. Popularizirajući svoje rezultate održala je niz predavanja, koja su sačuvana u seriji Predavanja Povijesnog muzeja Hrvatske. U rukopisu je, među ostalim, ostalo važno djelo Pokušaj kronologije manufakturnih i ovećih industrijskih poduzeća na teritoriju Hrvatske od 1800. do 1918., nastalo 1968. Uvjeren sam da će sva njegova dragocjenost zbog obilja podataka biti potpuno vrednovana njegovim uvrštavanjem u već spomenuti Izbor iz djela Mirosłave Despot.

³ Predgovor M. Mirković u: *M. Despot, Pokušaji manufakture u Građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*, Zagreb 1962.